

Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 86, desembre 2018, p. 119-143
ISSN: 1133-2190 (format imprès); 2014-0037 (format digital)
URL: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
DOI: 10.2436/20.3002.01.165

La geografia a les aules: quin és el seu espai?¹

Jordi Royo, Salvador Calabuig, Àngel Manzano,
David Expósito, Xavier Giner i Montserrat Oller

Resum

L'ensenyament de la geografia a les aules, tant a primària com a secundària, topa amb una sèrie de contradiccions que en fan necessari un profund replantejament. La formació del professorat i els màsters de formació, la predominança dels historiadors entre els professors de geografia, el seguiment dels llibres de text, la visió de la geografia com a ciència descriptiva, la pèrdua de continguts de la matèria al batxillerat i de pes específic a les PAU, el propi examen de les PAU, la lluita de les universitats per no perdre estudiants dels graus de geografia, els currículums i el nou model competencial... són els temes que aborda aquesta taula rodona a través de diferents visions, des de mestres de primària a coordinadors de la formació del professorat de secundària, passant per la percepció dels alumnes.

Paraules clau: ensenyament, didàctica de la geografia, PAU, formació del professorat, competències.

Resumen: *La geografía en las aulas: ¿cuál es su espacio?*

La enseñanza de la geografía en las aulas, tanto en primaria como en secundaria, choca con una serie de contradicciones que hacen necesario un profundo replanteamiento. La formación del profesorado y los másters de formación, el predominio de los historiadores entre los profesores de geografía, el seguimiento de los libros de texto, la visión de la geografía como una ciencia descriptiva, la pérdida de contenidos de la materia en bachillerato y de peso específico en las PAU, el propio examen de las PAU, la lucha de las universidades para no perder estudiantes en los grados de geografía, los currículums i el nuevo modelo competencial... son los temas que aborda esta mesa redonda a través de diferentes visiones, desde maestros de primaria a coordinadores de la formación del profesorado de secundaria, pasando por la percepción de los alumnos.

Palabras clave: enseñanza, didáctica de la geografía, PAU, formación del profesorado, competencias.

1. Taula rodona celebrada a l'IEC el 12 d'abril de 2018. Al web de la SCG trobareu la crònica de l'acte, realitzada per Rosa Català: <https://scg.iec.cat/Scg9/Scg92/S92721.htm>. Els textos es presenten en l'ordre d'intervencions de la taula rodona.

Abstract: *Geography in the classroom: what is its place?*

Teaching geography in the classrooms, both in primary and secondary education, clashes with a series of contradictions that require a profound rethinking. Those are: teacher training and teacher training masters; the overwhelming predominance of historians among professors of geography; textbooks and the predominant vision of geography as a descriptive science; the reduction of geography contents in secondary education and its specific weight in the PAU (university access exams), or the PAU exam itself, the struggle of the universities not to lose students in geography degrees, the curricula and the new competence model... This paper summarizes the results of a round table around all these topics with contribution of different views from primary teachers to coordinators of secondary school teacher training, including the perception of students.

Keywords: teaching, geography didactics, PAU, teacher training, competencies.

* * *

Presentació. Restablint les coordenades i el rumb

Jordi Royo Climent
Societat Catalana de Geografia

Benvinguts a aquesta taula rodona que, amb el títol *La Geografia a les aules: quin és el seu espai?*, pretén analitzar i remoure la situació de la geografia a les aules dels ensenyaments primari i secundari, així com la formació que reben els professionals docents.

El debat sobre el paper de la geografia a les aules és vell, però no resolt. Tenen els mestres de primària suficient formació per impartir Coneixement del medi? A secundària, té sentit que la geografia segueixi estretament lligada a la història i impartida majoritàriament per historiadors a través dels llibres de text? El sistema d'oposicions amb els perpetus 72 temes (19 de geografia) és una bona acreditació per ensenyar aquesta matèria? Som conscients que una part dels continguts de geografia han estat transferits a la matèria de Ciències de la terra i del medi ambient? És l'examen de geografia de les PAU un colofó estimulante després de sis anys d'estudis secundaris? Serà el nou desplegament de competències bàsiques la solució a tots els problemes? Estan sumant esforços els departaments de Didàctica i els de Geografia per marcar el rumb de la geografia a les aules?

Ara que es discuteix el futur de les PAU, que els centres de secundària s'immergeixen en nous mètodes pedagògics (projectes, comunitats d'aprenentatge, *flipped classrooms*, espirals d'aprenentatge i un llarg etc.), ara que els departaments de geografia d'algunes universitats perden estudiants i es replantegen els noms

i els continguts dels seus graus, és necessari mantenir viu el debat i retrobar l'espai de la geografia a les aules.

Les publicacions sobre didàctica de la geografia són prolífiques, especialment als països anglosaxons. Al congrés de l'Associació Americana de Geògrafs celebrat el 2017 a Boston, de les 6.900 intervencions (ponències, taules rodones, etc.), segons els comptes de Rafael de Miguel, 191 tractaven el tema de l'ensenyament de la geografia. A Catalunya, malgrat tenir algun referent històric com Pilar Benejam, les publicacions sobre didàctica de la geografia són més aviat minses. El volum 63/3 de *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, publicat recentment (2017), està centrat en aquesta temàtica: *L'ensenyament de la geografia al segle XXI*.

El problema, segurament, no és tant la falta de recerca, com el fet que aquesta resta molt allunyada del món de l'ensenyament, les aules. Hi repercuteix poc. La geografia no té el prestigi que desitjaríem, ni a les aules ni a la societat, i es perpetua en gran part una imatge arcaica i mal entesa d'una ciència descriptiva, conceptual i de calaixos. Aquesta imatge va acompanyada d'una escassa capacitat d'organització per donar resposta a aquests problemes. Un exemple: l'any 2017 la matèria de geografia va deixar de ser considerada de *modalitat* a les PAU (a diferència d'altres matèries com Llatí o Fonament de les arts...). Com a conseqüència, els inscrits de la prova de geografia han caigut de prop de 10.000 a menys de 6.000. Malauradament, aquest canvi ha passat desapercebut dins del món acadèmic de la nostra disciplina i no ha despertat cap protesta.

És necessari, per tant, replantejar el paper d'aquesta ciència a les aules i a la societat, tenir més consciència col·lectiva i dibuixar una geografia útil, necessària i motivadora per als joves. Amb aquest objectiu donem pas als participants que ens acompanyen en aquesta taula: Montserrat Oller, coordinadora de l'Especialitat de Geografia i Història del Màster de Formació del Professorat d'Educació Secundària de la UAB; Salvador Calabuig, coordinador de l'àmbit de socials del Màster de Formació del Professorat d'Educació Secundària de la UdG; Àngel Manzano, mestre de l'Escola Cooperativa El Puig d'Esparreguera; Xavier Giner, professor de l'Institut La Vall del Tenes i de Didàctica de les Ciències Socials a la UAB; i David Expósito, exalumne i estudiant de periodisme de la UPF.

Endavant.

That's just geography

Salvador Calabuig i Serra

Coordinador de l'àmbit de socials del Màster de formació del professorat d'educació secundària (UdG)

El protagonista de *Pretty Woman*, l'exitós home de negocis Edward Lewis, li ofereix a la Vivian Ward un apartament i un munt de béns materials per continuar la relació que van iniciar fa uns dies. "It would get you off the streets" li diu el personatge interpretat per Richard Gere a la noia que va conèixer fent el carrer. "That's just geography" li respon visiblement enfadada el personatge que interpreta Julia Roberts. Ella volia un conte de fades.

La geografia no és un conte de fades però els geògrafs sabem que no és només la simple descripció de coses i fets distribuïts per l'espai. La geografia és una matèria que integra els coneixements de les ciències naturals i de totes les ciències socials per construir una idea holística del món. Els alumnes han de desenvolupar el concepte geogràfic d'*interconnexió* per entendre les relacions causals entre els diferents llocs, els diversos grups de persones i els constants canvis de la societat. La vocació de síntesi de coneixements i habilitats que té la geografia la converteix en l'eina principal per assolir els objectius de l'educació primària i la secundària.

Les finalitats de l'educació primària estipulades al decret 119/2015 són:

"la formació de ciutadans competents, lliures, crítics, autònoms, solidaris i responsables és consubstancial al progrés en l'escolarització i a l'èxit escolar. L'educació en el compromís individual i col·lectiu amb l'entorn social, cultural i natural afavoreix l'arrelament a la comunitat i contribueix a la construcció d'estils de vida més lliures, justos i saludables. Aquests principis constitueixen el marc conceptual del present Decret".

És evident la importància de la geografia en l'assoliment d'aquests objectius. Per la seva part, el decret 187/2015 d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria estableix uns ensenyaments competencials que promouen la interconnexió entre tots els sabers i la seva aplicació al món real per solucionar problemes socials, tasca en la qual intervé també de manera primordial la geografia.

Aquestes proclames generals sobre la formació de bons ciutadans es difuminen quan canviem d'escala i ens fixem en el nivell de concreció del currículum dictats per la LOMCE, que torna a organitzar els coneixements geogràfics en la clàssica divisió en geografia física i humana, donant preferència als continguts conceptuals i rellevant els procedimentals i actitudinals als criteris d'avaluació.

Queda oblidat, per tant, l'anàlisi de fenòmens geogràfics complexos, les habilitats relacionades amb els mapes digitals i les Tecnologies de la Informació i la Comunicació i la visió crítica de la realitat, per tornar, si es que ja no hi érem, a una geografia memorística allunyada de la realitat (Medir i Calabuig, 2017)

La geografia és un *rollo*!

Per què els alumnes diuen que la geografia és un *rollo*? Amb aquesta pregunta iniciem les classes sobre didàctica de la geografia al Màster en Professor de secundària. Ells saben les respostes: està allunyada de la realitat i dels interessos dels alumnes, és memorística, no saben per a què els serveix estudiar-la i és avorrida. I donen tot un seguit de solucions per revertir la situació. Unes solucions imaginatives i entusiastes amb activitats per formar ciutadans crítics, solidaris i competents que xoquen amb la realitat que es troben als centres de secundària on el calendari apressa i cal donar molt de contingut en les poc més de 100 hores que es dediquen cada curs a Socials (Geografia i història). Sí que és veritat també, que la Llei d'Educació de Catalunya (LOE) permet un desplegament curricular propi a cada centre educatiu a partir de les competències definides i dona força autonomia a l'hora de decidir la metodologia i els recursos educatius. Cada centre ha de definir la seva programació d'aula segons els seus principis metodològics. La nostra experiència, però ens indica que aquesta tasca de programació conjunta entre els diferents grups de professors dels àmbits de socials és una tasca complicada, on el professorat es perd amb una nomenclatura cada vegada més abstracta i els deixa amb la incertesa de saber si la seva pràctica docent habitual és avalada pels documents oficials del currículum per competències. Per tant, fins al moment, la introducció de les competències per definir què és el que han de saber, saber fer i saber argumentar els alumnes no ha comportat, en general, superar un model instructiu memorístic. Per altra part, el cos de professors de secundària de socials està constituït en la seva major part, quasi el 90%, per professors d'història, que tenen com a marc referent principal el llibre de text, cosa que no dona peu a dirigir el coneixement geogràfic cap a la compressió del medi, la reflexió crítica sobre la realitat ni la proposta de solucions per millorar-lo. El departament d'Educació es conscient de la complexitat de treballar per competències i en els darrers anys ha iniciat un procés de formació del professorat que ha de permetre que els resultats de l'assignatura de geografia s'acostin cada vegada més als objectius del currículum, és a dir, la formació de bons ciutadans que participin de manera crítica en el seu entorn per millorar-lo.

La geografia és fascinant

Malgrat tots aquests inconvenients, no hem de permetre que els alumnes considerin la geografia com una matèria inútil i avorrida perquè de fet, la geografia és fascinant! Entendre el món, no només saber descriure'l, analitzar els seus problemes de manera sistemàtica i científica, pensar críticament en el que és bo i el que s'ha de millorar, proposar i portar a terme propostes participant en els projectes col·lectius és fascinant, és geografia!

En aquesta línia estan treballant diversos grups d'experts a nivell mundial. Per exemple l'Association of American Geographers (AAG) junt amb l'European Association of Geographers estan treballant en el projecte Geocapabilities (GeoCapabilities.org) que defineix un marc comú per a l'ensenyament geogràfic a partir de les capacitats (habilitats, coneixements i actituds) que han de desenvolupar els alumnes de geografia. Ofereix també formació i exemples pràctics per portar a terme amb els estudiants de secundària. El National Geographic ha definit 5 habilitats pel pensament geogràfic: Formular preguntes, Adquirir informació, Organitzar i representar la informació, Analitzar-la i finalment, Donar resposta a la pregunta inicial. Al seu lloc web (www.nationalgeographic.org/education) ofereix formació i exemples per desenvolupar aquestes habilitats i tots els recursos de la revista per portar a terme les investigacions. Un altre projecte europeu, l'Spatial Citizenship, ha desenvolupat el programa Spacit per formar una ciutadania que participi en les decisions espacials de manera activa a través dels geomèdia (www.spatialcitizenship.org). Per altra banda, en l'entorn anglosaxó de la didàctica de la geografia, ha sorgit una nova tendència, la Powerful Dicipinary Knowledge, avalada per autors tant importants com Simon Catling, David Lambert i Michael Young, que proposa donar més importància al coneixement profund de la disciplina. És a dir, aposta per una formació profunda dels professors en les habilitats, coneixements i actituds geogràfiques per poder formar ciutadans ben preparats per resoldre problemes socials (Young i Muller, 2013).

La geografia importa

En un món actual en canvi constant és evident que la geografia cada vegada té més importància. Potser el llibre que més ha ajudat a donar valor al coneixement geogràfic és *Why geography matters more than ever*, de Harm de Blij. Aquest autor explica els grans esdeveniments mundials des de l'òptica de la geografia i clarifica les interconnexions que hi ha entre el canvi climàtic, els destructius tsunamis, els atacs terroristes sense precedents, els projectes de domini de bona part del món per part de la Xina, els problemes de cohesió de la Unió Europea, les primaveres àrabs i altres grans canvis que estan sacsejant el món que coneixiem.

Per altra part, i a més petita escala, l'omnipresència dels *smartphones* ha fet que cada vegada tinguin un millor domini de l'espai. Gairebé tot està geolocalitzat, des de les fotos de les vacances fins els bars de tapes o el recorregut dels objectes que demanem per correu. La tecnologia quotidiana fa que la comprensió dels espais sigui cada vegada més propera i més senzilla.

A les escoles i als instituts hem de portar els problemes socials a l'aula. Això potser no ho pot fer una mestra o un equip de mestres tot sols. Estaria bé que un equip de professors de geografia es dediqués només a produir material didàctic actualitzat per entendre els grans conflictes mundials i locals i l'oferís als centres educatius. El cost no seria excessiu i es contribuiria a fer una geografia útil i propera als alumnes que és el que reclamen i el que prescriu el currículum.

Bibliografia

- DE BLIJ, Harm (2012). *Why geography matters: More than ever*. Oxford University Press.
- MEDIR HUERTA, Rosa M.; SALVADOR CALABUIG SERRA (2017). "Darreres aportacions en l'ensenyament de la geografia a Catalunya i a Espanya". *Documents d'anàlisi geogràfica*, núm. 63(3), p. 597-614.
- YOUNG, Michael; JOHAN MULLER (2013). "On the powers of powerful knowledge". *Review of Education*, núm. 1(3), p. 229-250.

D'esquerra a dreta: Salvador Calabuig, Àngel Manzano, Jordi Royo, David Expósito, Montserrat Oller i Xavier Giner.

Foto: Rosa Català

La mirada geogràfica

Àngel Manzano Sastre

Mestre de l'Escola Cooperativa El Puig (Esparreguera)

El món és cada vegada més complex, tant quantitativament com qualitativament i l'objectiu de l'ensenyament a les escoles és el de donar als nois i noies recursos per entendre'l i gestionar-lo. La geografia és (o hauria de ser) una de les perspectives que es treballen a classe, però és cert que actualment no hi té molta presència. Des de la meva experiència com a mestre i geògraf posaré damunt la taula algunes idees per al debat.

El món, el coneixement, és només un, un únic conjunt, complex en el qual tots els seus elements hi estan interrelacionats. El coneixement pot ser observat, estudiat i analitzat des de diverses perspectives sense perdre de vista la seva totalitat, i és per això que parlaré més de mirades que de disciplines, matèries o assignatures.

Permeteu-me començar amb un exemple per il·lustrar aquesta idea de mirada: la plaça del poble. Si ens situem a la plaça de qualsevol poble amb la intenció d'estudiar-la, la podem mirar amb diferents mirades, depenent de quin sigui l'objectiu que perseguim. La podem analitzar des d'un punt de vista urbanístic si considerem el seu disseny en relació al traçat dels altres carrers i del mobiliari instal·lat; des d'un punt de vista botànic si ens fixem en les plantes i arbres que hi ha plantats o en les que hi creixen de manera espontània; també ho podem fer des d'un punt de vista històric o arquitectònic, des d'un punt de vista estètic o fins i tot psicològic si perseguim saber quines emocions o sentiments desperta en els veïns i passejants. En qualsevol cas, malgrat que hi predomini una mirada, les altres són imprescindibles per entendre la totalitat d'allò que és la plaça del poble. Val a dir que la geografia és de les poques mirades que porta implícita (fins i tot etimològicament) la transversalitat necessària per tenir una comprensió més global del món. Si és pretén fer un dibuix complet d'un fenomen no podem obviar cap informació, ens calen tots els detalls.

És per això que, quan es parla de la presència de la geografia a l'aula, m'estimo més parlar d'una mirada geogràfica. Les escoles de primària són un bon lloc per treballar aquest tipus de mirada ja que és més fàcil aconseguir la flexibilitat d'horaris i de coordinació necessàries per poder treballar la transversalitat imprescindible per posar en marxa aquesta mirada.

La ment dels nens, entre els 6 i els 12 anys, és oberta a totes les propostes, és fàcil aconseguir un vincle emocional amb l'objecte d'estudi, tant si és un

poema, un dibuix o el seu entorn. No necessiten compartimentar el que saben, se senten còmodes en la incertesa, no tenen problemes per trobar explicacions complexes al que veuen; viuen amb naturalitat allò que és complex i no tenen cap mena de pudor a l'hora de barrejar tot el que saben independentment de quina *assignatura* sigui. És, a la llarga, el sistema adult el que aplica una lògica limitant, a vegades frustrant, davant del plaer d'aprendre des de la flexibilitat i la inclusió. Les compartimentacions temàtiques que s'imposen en les etapes de secundària i estudis superiors porten a una visió retallada, excloent i incompleta del món.

A la nostra escola intentem crear espais i moments en què hi tinguin cabuda la complexitat i la transversalitat; propostes per treballar el màxim de mirades possibles. Treballar per projectes ens permet fer aquestes propostes. Al llarg dels dos primers trimestres del curs es treballa un projecte global d'escola que cada classe enfoca i aprofundeix des de perspectives diferents, segons els centres d'interès, l'actualitat...

Així, per exemple, dins d'un projecte d'escola sobre el nomadisme, amb els alumnes de cinquè, vam parlar a classe de les condicions i situacions de les persones que marxaven de casa per anar a viure a un altre lloc. Aquesta conversa els va portar al descobriment que un 80% dels avis de la classe havien arribat a Esparreguera durant l'èxode rural dels anys setanta. Per aprofundir en aquesta descoberta van decidir entrevistar els seus avis. La informació obtinguda els va permetre descobrir en quines condicions vivien en els seus llocs d'origen, com van fer el desplaçament fins a Barcelona o Esparreguera i de com els va ser de difícil integrar-se en una nova cultura. Va ser un treball que va començar a ser escrit en tercera persona del plural i va acabar en primera del singular.

La mirada geogràfica permet descobrir allò valuós del territori i posar-ho en coneixement de la resta de la població, de manera que aquesta miri el poble amb uns altres ulls, se'n sentin més orgullosos i se l'estimin més. De retruc, la gent tindrà més cura del poble. Aquest va ser l'argument d'un grup de sisè que va dissenyar uns itineraris unint els punts d'Esparreguera que tenen més valor històric, social, arquitectònic...

Com a municipi que té part del territori dins del parc natural de la muntanya de Montserrat, hem participat en la difusió de les conclusions del projecte Life Montserrat per a la millora de la biodiversitat i la protecció contra els incendis. Amb alumnes de cinquè hem pogut estudiar la situació socioeconòmica que es donava a la zona en el moment dels dos grans incendis (1986 i 1994) i entendre la necessitat d'una gestió que protegeixi aquest espai.

Un altre exercici que fem a l'escola per posar una mirada geogràfica sobre l'entorn són els moments que anomenem *laboratoris*. Durant sis hores a la setmana, dividides en tres sessions de dues hores, els nens de quart, cinquè i sisè es barregen i es reparteixen per algun dels set laboratoris que es proposen. N'hi ha per treballar l'expressió plàstica i corporal, per descobrir el món de la ciència, la cuina i els jocs; d'altres laboratoris permeten treballar estructures

físiques i mecàniques, un altre planteja activitats i jocs amb mots i un altre és el que anomenem *de paisatges*.

En aquest últim, dissenyat per descobrir l'entorn de l'escola, el territori, el lloc, sortim a passejar pel poble i entorns amb propostes concretes de treball, en algunes ocasions generades pel mestres o en d'altres pels mateixos nois segons les seves inquietuds. Aquestes propostes poden anar des de visitar i comparar les dues rieres que delimiten el traçat urbà o construir una maqueta topogràfica del nucli urbà d'Esparreguera i els afores de la vila. Altres vegades la proposta és més lúdica i consisteix en dissenyar un joc de pistes amb les característiques dels llocs més rellevants de la vila; o sortir a passejar i comparar els diferents tipus de portalades, voreres o comerços en funció del barri que recorrem. Es tracta de propostes que focalitzen la mirada en els detalls propis d'Esparreguera i que després es poden extrapolar a altres viles de Catalunya. Així, per exemple, a partir de diferents cartografies i esquemes que hi ha a l'Arxiu Municipal es pot localitzar el traçat de les antigues muralles i veure quines dimensions tenia la vila a finals del segle xv. Aquesta estructura de vila closa a partir d'un carrer vertebrador (moltes vegades porxat) és comuna a altres viles catalanes.

En el laboratori de paisatges i en els projectes, sempre que cal, hi predomina una mirada geogràfica, però també es mira la història i l'arquitectura, les matemàtiques i la biologia, i, com no, les emocions i els sentiments. A partir d'experiències vivencials, basades en la realitat dels nois, es crea un vincle amb el territori que els aporta un coneixement fonamental per entendre casos similars al món. I, sobretot, per crear un arrelament (vincle emocional) amb el lloc.

Es pot objectar la complexitat organitzativa a l'hora de fer projectes i laboratoris, per dur-los a terme, però comptat i debatut, és una qüestió de voluntat. Perquè hi hagi aquesta mirada cal que hi hagi una voluntat per part dels mestres, una mirada que té a veure amb la formació i estima pel coneixement per part dels docents. Si hi ha una voluntat ferma, és possible.

Amb la intenció de recollir algunes dades per preparar la presentació en la taula rodona, d'una manera totalment informal (però crec que força representativa per la seva espontaneïtat) es va preguntar a una vintena de mestres de primària i professors de secundària quines eren les tres primeres paraules que els venien al cap en sentir el mot geografia. Les paraules *viatges* i *món* van ser les més repetides. Només una mestra de primària va pensar en la paraula *persones*.

Es va fer el mateix experiment amb els estudiants de secundària d'un centre concertat i el resultat va ser semblant: *món*, *rius*, *muntanyes*... però també *socials* i *lila* perquè són el títol i color del llibre de text.

L'escola és el reflex de la societat i seria interessant, abans de debatre quin és l'espai de la geografia a l'aula, saber quin és l'espai que té a la societat, quina percepció es té d'aquesta disciplina, i reflexionar sobre per què no són uns estudis de moda. La mirada geogràfica que es pot posar damunt dels fenòmens no és volguda pel poder perquè té la capacitat de posar el dit a la nafra, precisament, per la seva capacitat integradora i transversal.

Per altra banda, no hi pot haver una mirada geogràfica si el docent no té una certa comprensió de què és la geografia. I aquesta mancança està originada en una excessiva compartimentació del coneixement; compartimentació que comença en centres de secundària i culmina en les universitats i que genera especialistes molt qualificats en una matèria però sense la capacitat de veure els vincles i relacions que la seva matèria té amb la resta del coneixement. Fa la sensació que les polítiques educatives reforcen aquest model perquè afavoreix a algunes elits. Si acceptem que el paradigma científic, i per tant la comprensió que tenim de la realitat física, ha passat d'un model mecanicista (en el que els fenòmens es basen en una relació causa-conseqüència) a un altre de quàntic (en el qual una partícula pot estar en dos llocs alhora, en la qual els observadors només pel fet de ser observadors condicionen el resultat de l'experiment) i acceptem que la societat és líquida (en el sentit d'incerta i canviant), el model educatiu també ha de canviar. Els models antiquats ja no són vàlids.

Crec que el problema amb la geografia és extensiu a totes les àrees del coneixement. La qüestió de la geografia a l'aula és una qüestió que no té a veure només amb aquesta disciplina, sinó amb el coneixement en general. La segmentació del saber convé a un sistema al qual no li interessa formar ciutadans dotats d'un pensament crític i autònom, sinó consumidors, individus manipulables que es deixin convèncer per consignes polítiques simples o missatges publicitaris, que actuïn tots de la mateixa manera.

Si per entendre un món global i incert cal tenir un coneixement transversal, cooperatiu i col·laboratiu, la compartimentació en assignatures aïllades i impermeables no és una via que faciliti l'aprenentatge d'aquestes capacitats.

La incertesa del món líquid obliga a una mirada global sobre la realitat, però per entendre aquesta globalitat, el món, les seves interaccions, causes i conseqüències cal estar arrelat al llocs, entendre d'on som, qui som. El desarelament juga a favor del desconeixement i la ignorància. La geografia juga un paper fonamental en aquest procés d'arrelament al territori, ens permet posar la mirada necessària per saber per què el nostre paisatge és com és i no d'una altra manera, per saber què hi ha de cada un de nosaltres en el lloc. La geografia ens permet entendre el món des de les nostres arrels.

Cal saber quina percepció té la societat de la geografia per debatre quin espai se li dona a les aules. Segurament no difereix molt de la que tenen aquells docents i estudiants de l'experiment anterior. La societat hauria de saber quines preguntes (no respostes) pot fer la geografia per millorar la comprensió (i, de retruc, la gestió) del món. S'imposa una reivindicació de la geografia des de la geografia, però des d'una geografia innovadora i oberta a les altres disciplines. La filosofia, l'art, la psicologia també poden ajudar a donar una mirada geogràfica més profunda del món.

I, tanmateix, malgrat totes les mirades són indispensables per entendre el món, etimològicament, la geografia és l'única mirada capaç d'explicar-lo.

La geografia, una matèria conquerida per la història

David Expósito Jiménez
Estudiant de periodisme (UPF)

La meva relació amb la geografia durant la meua vida acadèmica –i ara, espero, ho entendreu– ha estat d’amor-odi.

En primer lloc, mentre feia l’ESO, la geografia sempre era presentada sota la denominació de *Geografia i Història* i a la geografia sempre li corresponien menys temes que a la història.

A 1r d’ESO, ja d’entrada teníem com a eina d’estudi un llibre de text. Al meu institut feien servir el de l’editorial Santillana. Aquest llibre de text consta de tres volums: el primer està dedicat a la geografia (íntegrament dedicat al relleu i a la climatologia) i el segon i el tercer estan dedicats a la història. La proposta també és del tot desigual per al 2n d’ESO: els dos primers volums són per a la història i l’últim per a la geografia. De fet, encara podem fer una altra observació. Al meu centre de secundària els llibres se socialitzen, és a dir, es reutilitzen d’un any per l’altre i, si fem un cop d’ull a la biblioteca del meu institut, podem veure que hi ha una pila de llibres del volum tres nous (de trinca!), amb la qual cosa podem deduir que el ritme lent del curs no permet arribar al temari d’aquest tercer volum dedicat a la geografia. Concloem, doncs, que la geografia no s’imparteix de manera equitativa amb la història tot i que la matèria porti el nom de les dues disciplines.

A banda d’això, val a dir que a 1r i a 2n d’ESO s’imparteix només geografia física i, a més, d’una manera molt descriptiva, no va ser fins a 3r d’ESO que jo ja no vaig fer història, només vaig fer geografia i vaig començar a estudiar geografia humana, tot i que també de manera molt conceptual i descriptiva, sense fer-nos pensar gaire, ni anar més enllà, o, com a mínim, aquesta n’és la meua percepció. I ara, a més, també s’introdueix temari d’història a una assignatura que, d’entrada, només era de geografia, com si es tractés d’una nova “conquesta” d’aquestes que descriuen els seus llibres de text, amenaçant, un altre cop, l’aparent equilibri entre ambdues disciplines. Finalment, a 4t d’ESO, només es fa història i així el “sotmetiment” ja és complet.

Després d’aquests anys la imatge que en tinc de la geografia és la d’haver d’aprendre noms de rius, serralades i climes, sense cap motivació ni objectiu. Arran d’haver de fer aquesta intervenció n’he parlat amb amics i companys; una amiga, que estudia periodisme i dret, em diu que no li agradava l’assignatura perquè només recorda estudiar “fauna i flora”. I jo penso que potser és

aquesta la raó per la qual el nombre de matriculats a les facultats de geografia ha disminuït.

Tres amigues més, companyes meves de periodisme, asseguren que tots els professors de geografia que han tingut tant a l'ESO com a batxillerat són historiadors i no geògrafs i, penso, que llavors és normal que la geografia esdevingui la germana petita de la història. No obstant això, alguna altra companya m'ha dit que sempre ha gaudit força de la geografia i un altre amic que estudia Administració i Direcció d'Empreses assegura que li encanta la geografia i la concep com "una ciència molt general, que toca molts temes, amb una gran quantitat de matèria i amb molt poc temps per fer-la a l'institut". També assegura que està mal enfocada perquè als primers cursos "aprens serralades i països i no és fins a segon de batxillerat quan comences a estudiar coses del tot interessants".

I això ho comparteixo plenament. Jo vaig començar a gaudir de la geografia a 2n de batxillerat. Va ser llavors, al meu últim curs a l'institut, amb divuit anys, que vaig entendre que la geografia va molt més enllà d'aprendre tipus de relleus i climes. De sobte vaig començar entendre que la geografia explicava gestió de recursos, organització territorial, relacions econòmiques i polítiques entre països rics i en vies de desenvolupament, migracions, les problemàtiques de la Unió Europea, les dificultats d'un agricultor africà per guanyar-se la vida, els problemes demogràfics, la importància de la planificació urbanística o les conseqüències del turisme, entre d'altres coses. Vaig comprendre, l'últim any que feia geografia, que aquesta disciplina serveix per entendre el món, per identificar problemes de la vida en societat i que permet proposar solucions. I això no té res a veure amb allò que s'ensenya a l'educació secundària obligatòria. L'últim any de batxillerat vaig començar a estimar la geografia.

Tanmateix, com tots sabem, les PAU condicionen tot el batxillerat i marquen uns tempos que tampoc no em van deixar gaudir del tot de la matèria si tenim en compte les àmplies dimensions que abasten aquesta ciència. A mi l'examen de selectivitat de geografia em va anar prou bé –vaig treure un 8,5– però val a dir que va ser l'examen en què vaig treure pitjor nota. La sensació mentre m'examinava era de tenir diferents respostes atenent les dimensions del temari i no saber quina és la que el senyor corrector té marcada com a correcta en el seu full de respostes i això malgrat ser un examen molt descriptiu: s'ha de descriure un gràfic o un mapa i posar-lo en relació amb el temari.

Finalment, a la universitat, a banda de periodisme, he estudiat algunes assignatures de la carrera d'humanitats. En aquesta carrera hi ha deu assignatures obligatòries d'història i dues de geografia i unes seixanta optatives d'història i només dues de geografia. Aquestes dades crec que també són significatives. En una d'aquestes matèries que vaig cursar la geografia s'estudiava a partir de la posició del planeta sobre el seu eix, les migracions al llarg de la història, les èpoques glacials o la religió a Amèrica del Sud, però un altre cop, l'objectiu de tot plegat, era memoritzar sense cap altra finalitat que aprovar l'examen de final del trimestre.

I aquesta és la meva relació d'amor-odi amb la geografia i lamento profundament que molts estudiants pensin que la geografia és només memoritzar noms de serralades, de roques i de tipus de climes. I és que el nostre sistema educatiu, sota el meu parer, mostra deficiències en la manera com s'imparteixin algunes matèries que, com la geografia, han de reforçar l'autonomia i el pensament crític de l'alumnat. De vegades, el nostre model educatiu és impersonal i ineficaç, no ensenya a pensar, ni a estimar el coneixement i sovint transforma l'aprenentatge en una pressió mal entesa.

Tant de bo trobades com aquesta fomentin un discurs per al canvi i una entesa per tal que l'alumnat pugui gaudir d'un aprenentatge significatiu i la relació amb la geografia sigui només d'amor.

La geografia, peça clau en el coneixement social

Xavier Giner Donaire

*Professor de l'Institut La Vall del Tenes i de Didàctica de les Ciències Socials
(UAB)*

Primer de tot vull agrair a la SCG la invitació a participar en aquesta taula rodona i, en especial, a en Jordi per haver pensat en mi. Haig d'aclarir que actualment sóc professor associat al departament de Didàctica de les Ciències Socials de la UAB, però em centro en el Pràcticum dels alumnes del Màster de Professorat de Secundària en Ciències Socials.

Voldria començar parlant de la meua relació amb la Geografia tenint present que no sóc geògraf. Sóc un dels moltíssims historiadors de titulació que han acabat centrant-se en l'ensenyament de la geografia a l'ensenyament secundari. La meua relació amb la geografia comença al primer curs de llicenciatura en la matèria optativa de Geografia Humana on vaig coincidir amb una professora que em marcaria fins al punt que per a mi és molt més que una professora: la meua mestra, Pilar Benejam. Més enllà d'encomanar-me la passió per la geografia, em va transmetre les ganes de ser docent en Ciències Socials. A partir d'aquí vaig voler estudiar totes les assignatures troncal de Geografia possibles per tal de poder encarar amb seguretat la docència futura i vaig poder aprendre de Maria Dolors Garcia, Helena Estalella, Anna Cabré, Pilar Riera o Pilar Comes; segurament recordo millor les professores de geografia que el professorat d'història... per la temàtica, la capacitat de ensenyar, el grandíssim nivell acadèmic, etc.

I aquí em vull aturar... als curricula universitaris. Actualment els graus tenen un altíssim nivell d'especialització i, a diferència del meu cas (i del de moltes i molts docents), això fa que els graduats tinguin molt poca formació en altres àrees. Els docents en Ciències Socials ara estan molt formats en Geografia o en Història o en Art o en... i se senten incòmodes fora de la seva zona de confort. Això ho he constatat en els darrers cursos col·laborant en la formació de futurs docents en Ciències Socials, els historiadors volen fer seqüències d'història, els historiadors de l'art, d'art i, evidentment els geògrafs, de geografia. Aquest fet, però, els allunya de la realitat de l'aula de secundària on ensenyem des d'una transversalitat molt gran. Curiosament, els alumnes de màster que mostren una major adaptació a l'entorn social són els sociòlegs i els politòlegs. Els seus curricula són més transversals i es nota en el moment de programar una seqüència didàctica en les seves pràctiques.

Arribat aquí, em platejo una altra qüestió: on són els graduats en Geografia? Saben que la docència és una sortida tan vàlida com qualsevol altra? Hi ha continuïtat a les universitats de l'escola de docents en geografia catalana? Si miro les dades dels darrers cursos diria que no... si més no, a la UAB. I cal preguntar-nos: què passa? Penso que si volem potenciar la geografia a la secundària, donar-li un enfoc actual, situar-la al lloc que li pertoca, la universitat ha de formar graduats que vulguin aportar al sistema educatiu la dimensió territorial, de gestió de recursos i crítica de la geografia. És difícil que ho facin si no han rebut *inputs* que els estimulin a fer-ho i tinguin clara la importància de la docència de la geografia a secundària.

I quan parlem de la geografia a secundària, què hi pot aportar aquesta ciència? Per a mi, de manera bàsica i fonamental, la visió crítica del món desigual. Aquí rau la importància de l'enfocament com a Ciència Social. El currículum de secundària, al meu parer, s'equivoca compartimentant, separant la geografia i la història com dos blocs independents; la qual cosa ajuda a la possibilitat que un docent amb formació d'historiador se centri en el bloc que li és més proper i passi de puntetes per la geografia (tots sabem que hi ha casos on pràcticament només es fa història). Solucions? Jo en proposaria una: no compartimentar, fondre la història i la geografia en unes ciències Socials de veritat; on els blocs temàtics conjuguin les dues vessants (i també l'Art, no l'oblidem). L'any 1996, fa temps ja, vaig cursar el Postgrau d'Elaboració de Projectes Curriculars de la UAB dirigit per Montserrat Oller i Joan Pagès i el meu projecte final de postgrau va ser una proposta curricular per 3r i 4t d'ESO fonamentada ja en aquesta visió: treballar recursos econòmics, desenvolupament rural i urbà i localització industrial fusionant geografia i història. De fet, no ho fem ja a les nostres classes? Els enfoc interdisciplinaris, el treball per projectes, el treball competencial que va més enllà de les disciplines clàssiques poden ajudar a anar cap aquí. Avui mateix, he assistit a la classe d'una alumna meva al màster de la UAB en un institut de Cerdanyola i ha estat fantàstic veure com ha aconseguit organitzar un joc de rol simulant una sessió de l'Organització Internacional del Treball en què els alumnes representaven empresaris d'empreses multinacionals, treballadors de països perifèrics i diverses ONG, i debatien sobre treball infantil, apareixien continguts de deslocalització industrial, d'economia, de matèries primeres, de colonització i imperialismes, d'ètica i valors... en definitiva, de Ciències Socials.

És evident que actualment hi ha continguts geogràfics de caire ambiental que són importants i que cal fer, però defenso aferrissadament la geografia social. Aquí els estudis superiors de geografia haurien, potser, de plantejar-se el seu futur: què volen esdevenir? Volen ser una ciència social o apropar-se cada vegada més al món de les ciències experimentals? Si els graus d'història, geografia i art no busquen una transversalitat que els acosti als curricula de secundària, els graduats en sociologia o polítiques tindran avantatge en la docència a secundària.

Voldria referir-me, també, a una pregunta de la presentació d'aquesta taula rodona: hi ha d'haver relació entre el grau de geografia i el departament de didàctica de les Ciències Socials, específicament de geografia? Per a mi, evidentment sí! És indispensable treballar plegats, ja sigui al grau, ja sigui en altres propostes com ara l'equip Argó de geografia a l'ICE de la UAB. És molt important articular un triangle format per la universitat, departaments de geografia i de didàctica i el professorat de secundària. D'aquesta relació en surten propostes de millora com el nou plantejament de les PAU de geografia, actualització de continguts al professorat de secundària o propostes per acostar la geografia a les aules d'ESO i batxillerat.

Una darrera reflexió que voldria compartir: fa poc vaig llegir un article d'un pedagog suec (no recordo el seu nom) en què afirmava que Finlàndia era el paradigma del bon ensenyament malgrat el seu sistema educatiu. Donava dades en les quals s'apreciava la caiguda dels alumnes finesos en els informes PISA dels darrers anys i l'autor ho lligava als canvis en els sistemes educatius que, curiosament, s'han intentat reproduir a d'altres indrets.² L'anàlisi deia que malgrat els canvis, l'altíssim nivell de la formació dels docents de Finlàndia és la garantia davant d'uns canvis de sistema que ell considera poc encertats. Aquest és el fet a remarcar: no es tracta tant del sistema com de la formació del professorat. Estic convençut que aquesta és la nostra clau de volta. No hem de copiar models ni sistemes educatius, sinó desenvolupar-los a partir de la bona formació dels docents. I és aquí on la universitat ha de jugar un paper cabdal.

2. http://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/05/150504_finlandia_educacion_am

Una visió des de l'educació secundària i la formació inicial del professorat d'aquesta etapa educativa

Montserrat Oller i Freixa

*Coordinadora de l'especialitat de Geografia i Història
del Màster de Formació del Professorat d'Educació Secundària (UAB)*

La reflexió sobre què ha de ser l'ensenyament de la geografia a les aules de secundària necessita emmarcar-se en un context ampli en el qual es consideri: per què cal ensenyar coneixements geogràfics en aquesta etapa educativa, qui ensenya i de quina manera s'imparteix la docència i, finalment, quins aspectes podrien ser objecte de canvi per enfocar i millorar el futur de l'ensenyament de la geografia i la formació dels futurs docents de secundària.

1. Per què ensenyem geografia?

La geografia és una de les disciplines incloses en el currículum escolar des de fa moltes dècades. Al llarg dels anys la seva presència ha estat defensada per alguns i, alhora, qüestionada per d'altres. Això és degut a que com a disciplina científica no sempre hi ha un consens sobre quin és el seu paper en la formació dels joves i quines són les finalitats que es proposa. Per això, al reflexionar sobre la geografia com a saber escolar, ens cal precisar els motius pels quals hem d'ensenyar-la.

Tradicionalment s'entenia la geografia com una ciència que estudiava la relació entre els éssers humans i el medi. En l'actualitat es considera que el seu objectiu és construir un saber crític i rellevant sobre l'espai i com les persones l'utilitzen, per analitzar les contradiccions i comprometre's a trobar solucions als problemes que en genera el seu ús i aportar una visió des d'aquesta àrea de coneixement per transformar la realitat social. Cada societat i en cada moment històric ha intervingut sobre l'espai fruit de com s'ha organitzat, de quina tecnologia ha disposat per intervenir-hi i quines relacions ha establert amb altres grups socials. L'espai, doncs, és un producte social complex sobre el qual persones, grups, organismes o institucions actuen de forma permanent per transformar-lo d'acord amb els canvis i dinamisme de la societat que el construeix, el destrueix i el reconstrueix novament de forma més o menys accelerada.

Ensenyem geografia perquè és una ciència social rellevant que estudia l'espai en el qual les persones viuen i es relacionen, modelada pels processos de canvi i que té com a objectiu la construcció d'un saber crític sobre la realitat.

El seu encaix com a saber per a la formació dels nois i noies en edat escolar se sustenta en que:

1. és una disciplina social;
2. permet la construcció de coneixement;
3. permet identificar problemes socials; i
4. es compromet a fer aportacions per solucionar-los, transformant la realitat.

Es considera un saber fonamental perquè l'alumnat aprengui a pensar i actuar en l'espai sobre el qual conflueixen interessos econòmics, polítics, culturals, socials i mediambientals/ecològics que intervenen en la seva configuració, producció i organització.

L'espai esdevé, doncs, un element fonamental perquè infants i joves puguin construir coneixement durant la seva etapa escolar i això és el que justifica incorporar-la en la seva formació. Es tracta de partir de les percepcions espacials de l'alumnat a diferents escales, des de la més individual i local a escala mundial i, mitjançant el raonament, desenvolupar-les, sistematitzar-les i reelaborar-les per afavorir el pensament social crític sobre un món global caracteritzat per la pluralitat, la complexitat i la interdependència.

2. Qui i com s'ensenyava geografia en l'ensenyament no universitari?

La formació dels docents

La formació acadèmica inicial del professorat que ha d'ensenyar ciències socials, geografia i història, a les diferents etapes educatives (infantil, primària o secundària) ha estat objecte de molts debats i propostes que no sempre han comptat amb l'acord necessari per tirar endavant. Des d'un punt de vista ampli, Benejam (2014) concreta quatre condicions bàsiques que haurien de contemplar-se en la formació inicial per exercir la docència: creure en la dignitat de la professió, passió pel coneixement perquè s'educa ensenyant, la reflexió sobre la pròpia pràctica i, finalment, saber que educar és un acte de respecte, d'estimació i d'esperança.

A partir d'aquestes idees més generals, cal una major concreció: Com es formen els futurs docents que han d'ensenyar geografia en l'actualitat? Pel que fa a l'educació infantil i primària, la formació dels graduats contempla assignatures obligatòries³, específiques que els preparen en la didàctica perquè puguin impartir els coneixements relacionats amb l'entorn natural i social que prescriu el currículum.

3. En el pla d'estudis actual, per als mestres d'EI l'assignatura és *Didàctica del coneixement del medi social i natural*. La formació dels graduats d'EP compta amb dues assignatures també obligatòries: *Ensenyament i aprenentatge del coneixement del medi natural, social i cultural* i *Didàctica de les Ciències Socials*.

En el cas de l'educació secundària, la formació acadèmica inicial es concreta des del 2009-2010 en el Màster de professorat d'educació secundària que contempla diferents especialitats, entre les quals hi ha la de Geografia i Història i la seva Didàctica. Es tracta d'un curs d'un any de durada de caràcter obligatori que té un enfocament professionalitzador. Els estudiants que el cursen⁴ són graduats en diferents àrees de coneixement relacionades amb les ciències socials i, en general, no tots tenen el ple convenciment que la docència sigui l'activitat professional que volen exercir, però no hi tanquen la porta i, per això, segueixen aquests estudis. Tampoc sembla que la docència a l'educació secundària sigui una professió atractiva per als graduats en geografia si ens atenem al nombre de geògrafs que realitzen aquesta formació.

Probablement és habitual pensar que la formació inicial establerta en diferents professions sempre hauria de realitzar-se en més temps i hauria de ser d'una màxima qualitat. En el cas dels futurs professors i professores que han de treballar en l'etapa de secundària ensenyant geografia, atès que els estudiants provenen de titulacions d'origen referides a una única disciplina en els 4 anys d'obtenció del títol de graduat, ens trobem que no és fàcil en tan sols un any aprofundir en el coneixement didàctic.

Com s'ensenyava geografia a les aules de secundària?

Cada professor a l'hora de planificar les seves classes ha de prendre un seguit de decisions influïdes, d'una banda, per les finalitats que atorga a la disciplina que ensenya i, d'una altra, per la intencionalitat, els objectius i competències del currículum prescrit establert per l'administració educativa. Però en darrera instància, les decisions del professorat, depenen dels propis principis i valors que guien la selecció dels continguts que vol ensenyar i per una determinada manera d'organitzar l'aula per facilitar l'aprenentatge de l'alumnat. Hi ha diversitat d'estudis centrats en el pensament i la pràctica del professorat que analitzen les decisions que prenen, tenint com a marc de referència la concepció que es té de la societat, la naturalesa del coneixement disciplinari i de la naturalesa del pensament i demostrant que en la forma com s'ensenyava es reflecteix la pròpia ideologia perquè no és el mateix formar persones que puguin seguir fidelment les consignes traçades per grups influents o bé formar-los amb criteri propi, responsables i amb capacitat de seguir aprenent. Solament amb la comprensió, l'anàlisi i la reflexió del marc de referència que guia la pràctica seran possibles canvis educatius reals perquè depenen del que el professorat pensa i fa.

Al llarg dels temps, l'ensenyament de la geografia ha prioritzat uns aspectes en detriment d'altres. Encara avui, si fem un breu recorregut per les aules de

4. A la Universitat Autònoma de Barcelona, els estudiants del curs 2017-2018 que han cursat l'especialitat de *Geografia i Història del Màster de Secundària* es distribuïen de la següent manera: 51% (16 estudiants) diferents titulacions d'història i el 49% restant d'altres titulacions (6 Història de l'Art; 3 Antropologia, 2 Humanitats, 2 Arqueologia, 1 Geografia, 1 Sociologia).

secundària per observar com el professorat ensenyava ens trobarem que coexisteixen diferents models que s'exposen tot seguit:

A. Un primer model: *Ensenyar geografia per descriure com és el món.*

En l'ensenyament de la geografia ha persistit durant molt temps un model que pretenia, bàsicament, descriure el món. S'assimilava a una assignatura fonamentada en una informació o conjunt de coneixements sobre la terra i els fenòmens que s'hi esdevenen que necessàriament havien d'aprendre els nois i noies que es formaven. Es tractava d'uns continguts considerats externs, objectius i fiables a través dels quals podien /devien aprendre a descriure, nominar/enumerar i localitzar indrets del món, quines eren les seves característiques, com estaven connectats amb altres punts, com eren les persones que els habitaven, en síntesi era com un inventari de la Terra. Per interioritzar aquesta informació el professor necessitava planificar adequadament la disciplina i, comprovar que l'alumnat l'havia integrat en el propi sistema conceptual.

El mapa constituïa una eina fonamental perquè era el suport de la informació que permetia descriure gràficament la realitat. La preparació del professorat que havia d'impartir la geografia era ben clara: determinar quines eren les temàtiques que calia tractar a cada un dels nivells educatius i actuar en conseqüència.

Moltes generacions han seguit en la seva escolarització un model com el que acabem de descriure. La geografia era bàsicament la localització de llocs, a partir dels quals se suposava que es coneixia el món.

B. Un segon model: *Ensenyar geografia per explicar i comprendre el món.*

Un salt qualitatiu important en l'ensenyament de la geografia es va donar al considerar que aquests coneixements havien de fomentar la capacitar l'explicació dels fenòmens del món, de vegades més basada en el sentit comú i no tant amb la construcció científica. Per això calia analitzar els factors econòmics, socials polítics, naturals, culturals, tecnològics que intervenen en la configuració del territori, analitzar la racionalitat economicopolítica i cultural que definia la societat, analitzar els moviments i dinàmiques que es produïen i adonar-se si són més o menys durables i les interaccions entre llocs i persones. Es tractava, en síntesi, d'interessar-se per les relacions que es constitueixen entre els diferents factors territorials per explicar la realitat, sense tenir en compte si aquests coneixements podien perpetuar la injustícia social.

Els continguts a ensenyar havien de fer evidents les desigualtats i desequilibris territorials per la qual cosa les taules estadístiques i les gràfiques eren instruments idonis per reforçar o legitimar l'explicació del professorat.

C. Un tercer model: *Ensenyar geografia per raonar sobre el món, actuar-hi i transformar-lo.*

Un altre model en l'ensenyament de la geografia parteix d'interpretar l'espai com un producte de les societats, per tant fruit d'una determinada ideologia i uns valors al servei dels problemes que la societat ha de resoldre. El professorat ha d'oferir els coneixements necessaris per pensar sobre l'espai i descodificar les estructures socials per tal que sigui útil a l'alumnat que aprèn a l'hora de comprendre la realitat local i global, interpretar i intervenir per canviar-la. És aquí on cal plantejar i analitzar escenaris alternatius per la producció i l'organització de l'espai per transformar-lo a partir de criteris de justícia social distributiva.

A partir d'aquesta interpretació, la geografia adquireix validesa científica i acadèmica amb la finalitat de formar als infant i joves compromesos amb el canvi, educar-los per exercir una "ciutadania perillosa" (Ross, 2012). Segons aquesta proposta, no es tracta solament d'estudiar la centralitat sinó la polaritat ni les relacions d'ordre sinó el desordre i l'error o la injustícia.

3. El futur de l'ensenyament de la geografia i les necessitats formatives dels futurs docents

Els models exposats anteriorment reflecteixen tres realitats que s'han donat en l'ensenyament de la geografia i que encara avui podem trobar en les aules de secundària. Efectivament, atès que és el professorat el qui en darrera instància pren decisions, la geografia a les aules és i serà el que aquest desitja que sigui. En aquest sentit, trobem el docent que se sent legitimat per ensenyar aquesta àrea de coneixement tal i com prescriu el currículum per a l'ensenyament obligatori i, per tant, contempla el coneixement des d'un punt de vista disciplinar, tot i que la realitat no ho és. Per quin motiu es pren aquesta opció? Segurament hi ha causes diverses, d'entre les qual en podem esmentar: 1) la dificultat del canvi quan solament es té en compte la ciència referent i no s'ha reflexionat prou sobre què ha de ser el saber geogràfic escolar; 2) el pes que s'atribueix al currículum de geografia en la pràctica del professorat a l'aula; 3) la tradició de moltes dècades d'una cultura de centre disciplinar i molt sovint individual en l'educació secundària; 4) l'èmfasi que s'ha fet en el com ensenyar i no tant el coneixement geogràfic que cal ensenyar; i 5) l'ús d'eines digitals pensades suposadament com a propostes innovadores/renovadores de l'ensenyament quan de vegades no són més que una manera de presentar un contingut "enciclopèdic".

En el cas de l'ensenyament secundari, l'ensenyament de la geografia hauria de fer competent a l'alumnat perquè pugui disposar d'un marc intel·lectual interpretatiu global (Atienza, 2007) que li permeti analitzar la informació que li proporcionen diferents fonts per interpretar la complexitat dels fenòmens,

per contrastar les diferents interpretacions i argumentar un punt de vista propi, tant des de la pròpia disciplina com des de la mirada de disciplines afins, per disposar d'estratègies per buscar, organitzar i comunicar la informació i, també, explicar processos, comprendre la causalitat i motivacions dels agents amb raons fonamentades. En definitiva, perquè la geografia formi joves amb criteri si el que volem és que esdevinguin crítics a l'hora de pensar sobre el món a través d'una mirada geogràfica, entenent el pensament crític com la capacitat per analitzar el que succeeix i emetre valoracions raonables sobre els fets, deixant de banda impressions i opinions d'altres persones, encara que siguin majoritàries.

Repensar l'ensenyament de la geografia ha de suposar la reflexió sobre el contingut i la planificació del coneixement geogràfic a ensenyar que hauria de contemplar:

- La revisió del coneixement geogràfic a ensenyar. Es tracta de seleccionar continguts disciplinaris incorporant els que permetin la comprensió dels fenòmens del món i que plantegin la geografia com un saber útil i imprescindible amb la finalitat de raonar i generar preguntes o dubtes i, no tant, transmetre certeses. Per exemplificar cap on hauria de centrar-se la reflexió del professorat sobre el que cal ensenyar fem esment als suggeriments de Canals (2018) i que es concreten en les preguntes següents: Són significatius aquests coneixements geogràfics? Són rellevants per la ciència? Poden traduir-se en accions socials coherents per a la millora de la societat?
- La incorporació de la complexitat i el dubte en el coneixement geogràfic a ensenyar. El coneixement a ensenyar i aprendre ha de tenir com a referent el món entès com un sistema espacial organitzat i d'una gran complexitat on s'esdevenen situacions, intercanvis dinàmiques de discontinuïtat, problemes i conflictes a diferents escales, des de la local a la supranacional amb percepcions i pràctiques socials diverses que generen relacions múltiples amb l'espai geogràfic. A la vegada, aquest coneixement és inacabat, incert, sotmès a noves interpretacions que el faran evolucionar i, potser, canviar.
- La reflexió sobre la pròpia pràctica. La pràctica del professorat ha de ser l'eix vertebrador per comprendre els problemes que genera l'ensenyament i l'aprenentatge de la geografia. El coneixement didàctic, la teoria, ha de capacitar als docents perquè puguin discernir entre el saber geogràfic disciplinar i el saber escolar. L'important en geografia no és explicar el que hi ha sinó comprendre com funciona la relació espai-societat perquè infants i joves puguin entendre els fenòmens, els processos de creació de l'espai, la seva articulació i els actors que el generen. Per això cal que el professorat interpreti i reflexioni sobre la seva pràctica docent, indagant entre les interconnexions i contradiccions que es generen quan ensenya i que tingui en compte que aquest coneixement ha d'interaccionar amb l'alumnat que aprèn i ha d'estar interessat en fer-ho.

També cal una reflexió i revisió de les pràctiques a l'aula del professorat que ensenya geografia i que s'haurien de dissenyar tenint en compte:

- El treball conjunt relacionant diferents àrees de coneixement. Comprendre els fenòmens que succeeixen al món solament és possible a partir d'una perspectiva global que superin visions fragmentades des de les diferents disciplines per poder copsar-los en tota la seva complexitat. Per exemple: Podem comprendre l'impacte dels incendis forestals a la mediterrània sense tenir en compte a més dels aspectes geogràfics i ambientals, els socials, econòmics, polítics que els generen?
- L'estudi de temàtiques d'actualitat. El que passa fora de l'aula i que sovint arriba a l'alumnat a partir dels mitjans de comunicació, xarxes socials o converses en la vida quotidiana, entre d'altres, ha de ser objecte d'estudi degut al seu alt interès motivador, atès que tots n'han sentit parlar i poden tenir-ne visions diferents. Per exemple: Podem treballar la immigració del s. XXI solament des d'una perspectiva geogràfica, deixant de banda què succeeix dia rere dia al Mediterrani o a la tanca de Melilla i les decisions polítiques que es prenen?
- La problematització del contingut. Es tracta de renovar l'objecte d'estudi de la geografia disciplinar, seleccionant temàtiques que estimulin la curiositat de l'alumnat i que donin més coherència al saber que s'aprèn. Es tracta de plantejar situacions significatives complexes i/o conflictives sobre les quals hi ha diferents punts de vista a l'hora de resoldre'ls, estimulants que l'alumnat busqui solucions raonades, constructives i que mobilitzin uns determinats valors. Per exemple: Podem defensar la construcció d'una línia de molt alta tensió sense tenir en compte la degradació del paisatge? És poden obviar les decisions que es prenen en la gestió dels recursos energètics?
- El desenvolupament d'habilitats comunicatives. La construcció de significats necessita que l'alumnat disposi d'informació i que pugui compartir-la a l'aula, contrastant els coneixements mitjançant un procés de diàleg amb altres companys i defensant i argumentant els propis punts de vista contrastant-los amb d'altres que potser són contraris i generen controvèrsia. A partir de l'ensenyament de la geografia, es tracta de desenvolupar les habilitats que permetin; descriure, explicar, argumentar, interpretar i justificar el propi pensament. Per exemple: Estimulem l'alumnat perquè sigui conscient de quina opinió té sobre un determinat problema geogràfic i si els seus arguments són prou forts per convèncer els que no pensen igual? Hi ha temps suficient en les nostres classes perquè l'alumnat pugui expressar la seva opinió i contrastar-la amb la dels altres?

Finalment, una referència a l'administració educativa. Si en veritat volem transformar l'educació en sentit ampli i l'ensenyament de la geografia en particular, caldria facilitar la feina dels docents des de dues vessants:

- Per al professorat que ja és als centres: Promoure canvis que fomentin l'obertura mental de professorat i que se sentin implicats en les noves decisions. Tenen sentit els canvis curriculars, competències o en l'avaluació, entre d'altres, que s'han planificat amb escassa o nul·la participació dels docents i sense la formació adient que els indiqui com actuar, en quina direcció i per què cal canviar?
- Per al professorat novell que vol accedir al sistema educatiu: Planificar una nova manera de seleccionar el professorat. Té sentit que el sistema d'oposicions el 2018 que segueixi encara tant el model com el temari de fa més de 20 anys? Aquest sistema de selecció facilita poder comptar amb el professorat innovador que la societat reclama i el país necessita?

Bibliografia

- ATIENZA, Encarna (2007). "Discurso e ideología en los libros de texto de ciencias sociales". *Discurso & Sociedad, Revista multidisciplinària de Internet*, núm. 1(4), p. 543-574. [http://www.dissoc.org/ediciones/v01n04/DS1\(4\)Atienza.html](http://www.dissoc.org/ediciones/v01n04/DS1(4)Atienza.html)
- BENEJAM, Pilar (2014). *Quina educació volem?* Barcelona: Rosa Sensat
- CANALS, Roser (2018). "L'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials avui: un enfocament disciplinari o a partir de problemes?" *Revista Catalana de Pedagogia* [Barcelona], núm. 13, p. 63-87.
- ROSS, Wayne E.; Kevin D. VINSON (2012). "La educación para una ciudadanía peligrosa". *Enseñanza de las Ciencias Sociales. Revista de Investigación* [Barcelona], núm. 11, p. 73-86.